

POLITIKOS MOKSLAI LIETUVOJE: NAUJOS AKADEMINĖS DISCIPLINOS IR MOKSLINIŲ TYRIMŲ FORMAVIMASIS BEI RAIDA

RAIMUNDAS LOPATA

Šiandien beveik niekas nesiginčija, jog politikos mokslai Lietuvoje yra iš esmės nauja mokslinės ir edukacinės veiklos sritis. Šiandien vis rečiau pasitaiko tokių politologijos "pristatymų", kai į krūvą suplakama viskas - nuo viešosios nuomonės tyrimų iki rafinuotos politinės filosofijos darbų. O tokie recidyvai, kai asmenys, kadaise baigę aukštąsias partines mokyklas, prisistatinėjo politologais, regis, apskritai išnyko. Šiandien, kalbant apie politikos mokslus, vis dažniau turimas galvoje savarankiškas, sistemingas ir "vientisas" politikos mokslas; ne tik mokslas apie politiką, bet ir mokslas apie save patį. Tai rodo šios akademinės disciplinos brendimą.

Prieš dešimt metų situacija buvo visai kitokia. Žinoma, prasminga prisiminti tą dešimtmetį - tokia refleksija gali dar kartą paliudyti apie tam tikrą disciplinos brandą. Galų gale ji pakankamai lengvai įrodytų, jog politikos mokslų plėtra Lietuvoje tiesiogiai susijusi su Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto veikla. Ta-

Raimundas Lopata - humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto direktorius.

© Raimundas Lopata, 1999

Straipsnis įteiktas redakcijai 1999 m. gruodžio 20 d.

Straipsnis parengtas, pagal VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto ir Lietuvos politologų asociacijos metinėje konferencijoje *Politikos mokslai Lietuvoje: retrospektyva ir perspektyvos* (1999 m. lapkričio 26 d.) skaitytą pranešimą.

čiau dar prasmingiau - žvilgtelėti į ateitį bei bandyti prognozuoti artimiausios ateities politologijos virtuvės asortimentą. Tam yra bent keli būdai.

Pirmiausia knygų lentynų peržiūra: nors iki pasitenkinimo toli, nors vis dar dominuoja verstiniai veikalai, tačiau ir savųjų - lietuviškų - leidinių randasi vis daugiau. Yra keletas specialių akademinių ("Politologija") ar su platesnio profilio intencija ("Lithuanian Foreign Policy Review") leidžiamų periodinių žurnalų. Taigi įvairaus pobūdžio vadinaujamųjų originaliųjų publikacijų analizė leistų apibūdinti Lietuvos politologijos tendencijas.

Kitas būdas yra bandymas peržvelgti rengiamas politikos mokslų krypties daktarų disertacijas. Tokia apžvalga būtų bene svarbiausias pagrindas spėti apie artimiausios ateities tyrimus, kylančias politikos mokslų žvaigždes. Netgi galima būtų kalbėti ir kaip rutuliojasi pačios jauniausios generacijos - magistrantų - darbai, kurie paprastai nepasiekia spaustuvių. Sunku arba net visiškai neįmanoma pasakyti, ar įsilies ir įžiebs bei kada naujų temų, stilių ar požiūrių Vakarų Europos ar JAV universitetuose baigiantys studijas jaunieji lietuviai?

Pagaliau yra dar vienas būdas, kuris, beje, sintezuotų ir minėtųsius. Pavadinkime jį instituciniu.

"Kiekvienas Lietuvos politologas sutiktų, - ne taip seniai rašė kolega Algis Krupavičius, - kad svarbiausias politikos mokslų centras šalyje yra Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas". Šis bei kiti panašaus pobūdžio vertinimai neleidžia neaptarti šios institucijos vaidmens politikos mokslų plėtroje, ir savo ruožtu atpalaiduoja nuo bandymų pateikti visą modernios lietuviškosios politologijos raidos ir perspektyvų panoramą. Juolab, kad paprastai tai daro arba profesionalai iš reikalo, arba svarbūs asmenys iš pašaukimo.

Manau, kad Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, remdamasis trimis pagrindiniais principais, esti unikaloje padėtyje. Štai tie trys pagrindai:

1. Instituto tikslai: multidisciplinariu bei interdisciplinariu ir į praktinę politiką orientuotu požiūriu (*approaches*) analizuoti tarptautinius santykius ir vidaus politikos procesus; vykdyti aukštojo mokslo institucijos funkcijas;

2. Instituto nepriklausomybė: būdamas tikru besivystančios pilietinės visuomenės komponentu, Institutas iš esmės nepriklauso nuo valstybės priežiūros. Instituto finansinė struktūra remiasi valstybiniais, pri-

vačiais ir tarptautinės bendruomenės resursais, pastariesiems dviem vyraujant (žr. 1 schemą); Institutas neturi jokių politinių afiliacijų, t.y. stengiasi "sugyventi" su visomis vyriausybėmis, nepriklausomai nuo jų politinės spalvos, ir sėkmingai taiko praktikoje vadinamąjį "atvirų durų" principą (dar kitaip žinomą kaip "rimta įstaiga samdo moteris be kompleksų");

3. Platus akiratis, imlumas, neprietariškumas ir atsakomybė: Institutas lygiaverčiais laiko tyrimus, diskusijas ir akademinę veiklą. Institutas prisiima visišką atsakomybę už atliekamus tyrimus, vykdomą akademinę veiklą, organizuojamus seminarus, konferencijas, diskusijas ir susitikimus.

Per septynerius savo egzistavimo metus, kompetetingos ir susitelkusios komandos dėka, Institutas šiuos principus sutvirtino. Antra vertus, aptarti pagrindai, žinoma, negali visiškai atspindėti VU TSPMI būklės analizės ir tolesnės ateities modeliavimo. Gana paprasta, nerafinuota bei pakankamai plačiai strateginiame planavime naudojama SSGG (arba SWOT) schema leistų tai padaryti kur kas efektyviau. Taigi svarbiausi Instituto būklę lemiantys veiksniai arba Instituto stiprybės, silpnybės, grėsmės jam ir galimybės.

1. Stiprybės

VU TSPMI yra pirmaujanti Lietuvos tarptautinių santykių ir politikos mokslų akademinė ir mokslo tyriamoji institucija.

a) turiniu ir forma vakarietiškus standartus atitinkančios edukacinės programos, iš esmės apimančios visą politikos mokslą, o ne tik atskiras sritis; gerai veikianti, su danų ir Eurofakulteto ekspertų tam tikra pagalba parengta politikos mokslų bakalauro programa; su britų, vokiečių, prancūzų, olandų kolegomis parengta Europos studijų programa, UNESCO katedrų tinklo globojama Tarptautinių santykių magistro programa, su Eurofakulteto ekspertais rengta Viešojo administravimo programa;

b) turiniu ir forma vakarietiškus standartus atitinkančios kvalifikacijos kėlimo programos: karo atašė, diplomatinio rezervo, Eurostudijos valdininkams;

c) ligi šiol pavyko palaikyti politikos mokslų ir tarptautinių santykių specialybės prestižą ir populiarumą tarp stojančiųjų (žr. 2 schemą); tai pasiekta ne tik palankiai susiklosčius aplinkybėms, bet ir, pavyzdžiui, tvirtų saitų su šalies vidurinėmis mokyklomis dėka; studijuojančio jaunimo dauguma - puikiai motyvuoti, o tai leidžia orientotis į politologo profesijos formavimą;

d) gerai surinktas mokslo, mokymo ir techninis personalas, įgyjęs atitinkamas kvalifikacijas Vakaruose arba turėjęs daugkartines galimybes tobulintis Vakaruose; iki šiol išlaikytas pakankamas entuziazmas (arba gal kiek tiksliau - pakankama motyvacija) mokslo ir mokymo veiklai; geri ir nuolatiniai instituciniai bei asmeniniai kontaktai su Lietuvos valdžios institucijomis, diplomatinio korpusu, šalies akademine visuomene ir, čia pabrėžčiau, su žiniasklaida, užsienio universitetais, "smegenų centrais", akademine bendruomene ir praktinės politikos vykdytojais;

e) pozityvūs tarptautiniai atsiliepimai, paprastai pabrėžiantys Instituto dinamiškumą, perspektyvumą, pajėgumą dirbti vakarietiškais mokymo ir tyrimo metodais; beje, apie tyrimus ir aukščiau minėtas knygų lentynas; Instituto mokslinė produkcija - "Studijų šaltinių" serija: 8 išleisti ir 2 šiuo metu spaudai rengiami leidiniai; metinių konferencijų tekstai - 5 leidiniai; 15 "Politologijos" numerių (beje, nuo š.m. ketvirtinio žurnalo ir ruošiamu spaudai metiniu numeriu anglų kalba), drauge su Užsienio politikos tyrimų centru leidžiamo "Lithuanian Foreign Policy Review" 3 numeriai; drauge su dukteriniu Europos integracijos studijų centru išleisti 8 leidiniai; šiuo metu leidyklose eilės laukia dar kelios Instituto kolektyvinės monografijos; šiame kontekste, matyt, derėtų užsiminti ir apie aktyvią Instituto šviečiamąją, jeigu norite - eseistinę - veiklą (rubrikos "Atgimime", "Lietuvos Aide", televizijose, radijuose);

f) svarbias pareigas valstybės ir valdžios institucijose, tarptautinėse organizacijose ir privačiame versle pradedantis eiti Instituto alumnatas, "paliekantis" savo astovus ir gimtojoje Alma Mataer (žr. schemas 3a, 3b, 3c).

2. *Silpnybės*

a) materialinės infrastruktūros problema - šiuo atveju kalbama ne tiek apie kompiuterizacijos lygį, kiek apie patalpų, darbo vietų ir auditorijų trūkumą; iš čia kyla ir kt. komplikacijos - epizodiški kontaktai tarp daugumos instituto darbuotojų arba tarpasmeninės ("gyvos") komunikacijos stoka neleidžia panaudoti viso Instituto potencialo; apribotos galimybės platesniems kontaktams su studentija ir t.t.

b) nėra iki galo išspręstas santykių su VU ("centru") formalizavimo klausimas;

c) nepakankamai subalansuotos magistrinės programos ir užsitęsęs perėjimas nuo tradicinio "frontalinio" skaitymo prie modernių "savveikinių" mokymo metodų ir technikų;

d) pastebimas atotrūkis tarp mokslinio tyrimojo darbo ir edukacinės veiklos; tyrimuose dominuojanti "lietuviška" problematika dažnai esti kliūtimi skelbtis tarptautinėje mokslinėje spaudoje;

3. Grėsmės

a) problemų gali sukelti igyto potencialo ir plėtros pagreičio išlaikymas visuose lygiuose; mokslo tyrimų, dėstytojų kokybė reikalauja pakankamo finansavimo, kuris nėra užtikrinamas dėl nepalankių išorinių sąlygų;

b) studentų skaičius projektuojamas ne visai pagal aplinkos poreikį ir infrastruktūros galimybes (patalpos, biblioteka, kompiuteriai);

c) dėstytojų ir studentų atsakomybės ir studentų vertinimo kokybės problema;

d) doktorantų "nubyrėjimo" bei "susispendavimo" problema;

e) bendrų su TSPMI institucijų (Europos integracijos studijų centras), bendrų su TSPMI iniciatyvų (*Lithuanian Foreign Policy Review*) ar TSPMI struktūrų (Europos dokumentacijos centras, UNESCO katedra) ilgalaikės perspektyvos miglotumas.

4. Galimybės

VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto tolesnė raida, edukacinių ir mokslo tiriamųjų tikslų pasiekimas daugiausia priklausys nuo kelių veiksnių - vidaus resursų ir išorinės aplinkos.

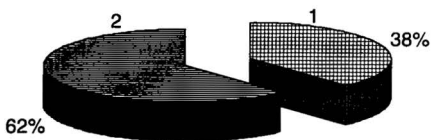
Kalbant apie vidaus resursus visų pirma turimi galvoje žmonių ištekliai (akademiniis ir administracinis personalas), psichologinė atmosfera ir materialinė infrastruktūra, finansai, administracinio, edukacinio ir mokslo tyrimojo darbo organizavimas. Prisimenant išvardintas silpnynes, galime teigti, jog dalį jų Institutas pajėgus pašalinti būtent vidaus ištekliais. Štai tik viena iliustracija "silpnajam" publikavimosi tarptautiniuose akademinuose leidiniuose punktui ir bandymui prognozuoti Instituto virtuvės asortimentą (žr. schemas 4a, 4b, 4c).

Kalbant apie išorinę aplinką visų pirma turime galvoje ne tiek augančią konkurenciją šalies politikos mokslų edukacinėje rinkoje, kuri su tam tikromis išlygomis turėtų pozityviai veikti Instituto raidą, kiek aukštojo mokslo reformos Lietuvoje eigą, vyriausybės mokslo ir studijų finansavimo politiką ir pan. Čia, deja, kol kas belieka kliautis tikėjimu sveiku protu ir gausėjančiomis VU TSPMI alumnato gretomis.

Tačiau svarbiausia - jeigu Universitetas pajėgs atlaikyti spaudimą autonomijai ir pajėgs būti tuo, kuo civilizacijos raidoje jis yra pašauktas būti - vieta, kurioje mokosi visi, ypač mokytojai ir profesoriai, - turėtų nuolat plėstis bei turtėti ir Vilniaus universiteto politologų dirbtuvė.

PRIEDAI

1 schema.

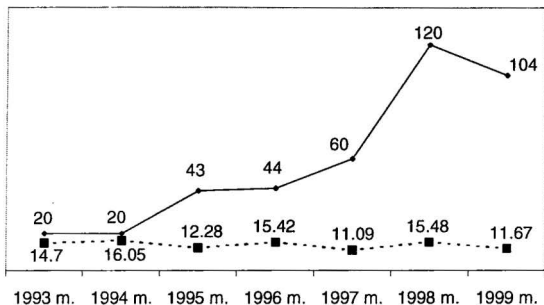
VU TSPMI finansinė struktūra

1 ■ Valstybiniai ištekliai

2 ■ Privatūs ir tarptautinės bendruomenės ištekliai

2 schema.

Informacija apie priėmimą į VU TSPMI

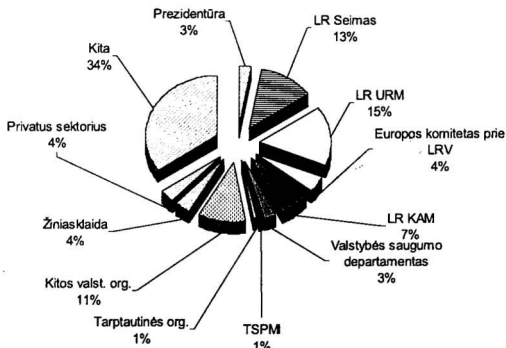

— priimtų studentų sk.

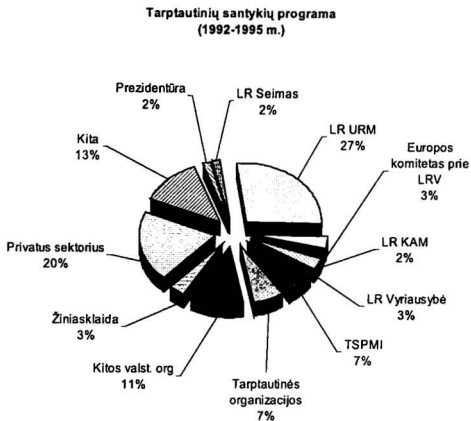
.... konkursas

3a schema.

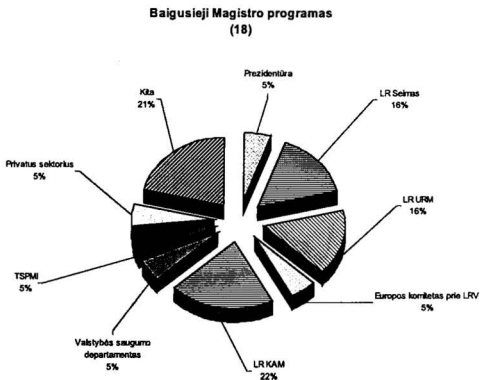
Baigusieji Politikos mokslų bakalauro programą (112)

3b schema.

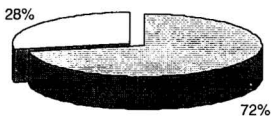

3c schema.

4a schema.

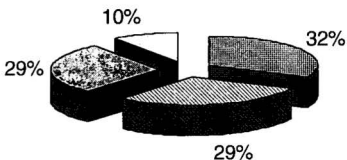
Politikos mokslų krypties daktarų disertacijų teminė statistika

□ Demokratijos procesų, Lietuvos politinių partijų tyrimai □ Tarptautiniai santykiai

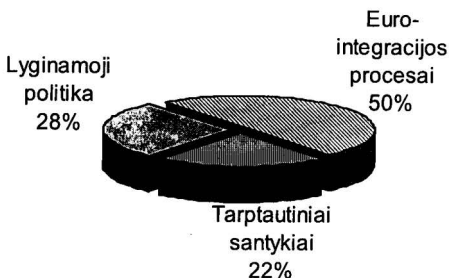
4b schema.

Doktorantų disertacijų tematikos tendencijos

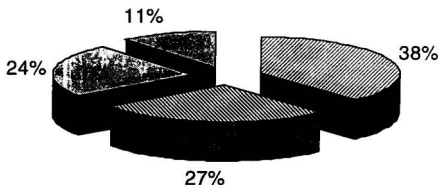

■ Tarptautiniai santykiai
 ■ Eurointegracijos procesai
 □ Lietuvos politinės sistemos tyrimai
 □ Viešasis administravimas

4c schema.

Apgintų magistro darbų temos

4d schema.

2000 m. ginamų magistrų darbų tematika

□ Eurointegracijos procesai

▨ Tarptautiniai santykiai

▩ Lietuvos politikos lyginamoji analizė

■ Viešasis administravimas